

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ**

КОНДРАТОВА Наталя Володимирівна

УДК 338.242.4:338.45+338.262

**СТРАТЕГІЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ
РИНКУ НАФТОПРОДУКТІВ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Краматорськ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Донецькому державному університеті управління Міністерства освіти і науки України (м. Маріуполь).

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор
Рекова Наталія Юріївна,
Донбаська державна машинобудівна академія Міністерства освіти і науки України (м. Краматорськ), професор кафедри економіки підприємства.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, доцент **Белопольська Тетяна Володимирівна**, Красноармійський індустріальний інститут ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» Міністерства освіти і науки України (м. Красноармійськ), професор кафедри менеджменту;

кандидат економічних наук **Бурлака Володимир Григорович**, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (м. Київ), старший науковий співробітник відділу інноваційної політики, економіки та організації високих технологій.

Захист дисертації відбудеться *30 червня 2015 року о 15:00* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 12.105.03 у Донбаській державній машинобудівній академії Міністерства освіти і науки України за адресою: 84313, м. Краматорськ, вул. Шкадінова, 72, ауд. 1319.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донбаської державної машинобудівної академії Міністерства освіти і науки України за адресою: 84313, м. Краматорськ, вул. Шкадінова, 72.

Автореферат розісланий *29 травня 2015 року*

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради
доктор економічних наук, доцент

В. Г. Саєнко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Ринок нафтопродуктів відіграє значну роль у розвитку національної економіки України. Забезпечення практично всіх галузей народного господарства моторним паливом визначає ціну їх кінцевого продукту на основі врахування транспортних витрат. Відповідно, ціна на продукцію нафтопереробної галузі є складовою загального рівня цін у країні, обумовлюючи конкурентоспроможність та, як наслідок, економічне зростання національної економіки.

Основна умова ефективного розвитку ринку нафтопродуктів полягає у створенні сприятливих умов для здійснення результативної діяльності його учасників, тобто необхідне формування середовища «здорової» конкуренції. Разом з тим, ураховуючи значущість ринку нафтопродуктів у ресурсному забезпеченні майже всіх галузей народного господарства паливом, держава не може і не повинна залишатися осторонь від процесів регулювання відносин із приводу реалізації бензину, дизельного палива, мазуту, а отже, постає потреба в поєднанні ринкових відносин із державним регулюванням. Необхідність підвищення результативності стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів України, упровадження ефективних форм і методів забезпечення виробництва та реалізації продуктів нафтопереробки у довгостроковій перспективі актуалізують потребу в дослідженні проблем та перспектив розвитку як самого ринку нафтопродуктів, так і підсистем, що обумовлюють його функціонування. Особливої гостроти дане питання набуває в період труднощів зі стабілізацією енергетичної безпеки національного масштабу, викликаних диспропорціями між внутрішнім видобутком нафти, обсягами імпорту, виробництвом і транспортуванням нафтопродуктів, коливанням валютного курсу, монополізацією та тінізацією ринку.

Проблемам розвитку ринку нафтопродуктів присвячено праці В. Артюшкіна, Т. Белопольської, В. Бурлаки, Г. Бурлаки, І. Веремєнко, Л. Гальперіної, М. Данилюка, О. Дашківської, С. Денисюка, М. Дорожкіної, А. Дронової, М. Ковалка, А. Конопляника, В. Лесик, Ю. Макогона, Л. Мелентьєва, В. Омельченка, В. Петрова, С. Пухова, Г. Рябцева, С. Сапегіна, В. Саприкіна, В. Точиліна, А. Шидловського та ін.

Практичні напрями державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів відображено в Енергетичній стратегії України, Законі України «Про нафту і газ», наказах Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, постановах Кабінету Міністрів України та інших нормативно-правових актах.

Віддаючи належне внеску науковців у теорію та практику розвитку ринку нафтопродуктів, слід зауважити, що визначення стратегічних аспектів державного регулювання в умовах прагнення до забезпечення енергетичної безпеки України у складних соціально-економічних умовах потребує подальшого теоретичного та науково-методичного обґрунтування. Таким чином, нагальна потреба у вирішенні наукового завдання щодо вдосконалення стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів обумовила вибір теми дисертації, визначила мету, завдання, логіку, зміст дослідження та свідчить про його актуальність і науково-практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри фінансів Донецького державного університету управління Міністерства освіти і науки України за темою «Стратегічний розвиток національної економіки, регіонів і підприємств» (но-

мер держреєстрації 0113U005211, 2013–2014 рр.), у рамках якої дисертантом удосконалено напрями стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів України та надано практичні рекомендації щодо заходів її реалізації.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є поглиблення теоретико-методичних основ формування стратегії державного регулювання розвитку вітчизняного ринку нафтопродуктів та розробка науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму її реалізації, спрямованого на забезпечення енергетичної безпеки України.

Для досягнення поставленої мети вирішено такі завдання теоретичного і прикладного характеру:

поглибити уявлення про сутність, складові ринку нафтопродуктів та його роль у забезпеченні сталого розвитку національної економіки;

узагальнити нормативно-правові засади державного регулювання ринку нафтопродуктів;

удосконалити концептуальні положення стратегії державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів;

систематизувати стратегічні орієнтири державного регулювання ринку нафтопродуктів України з урахуванням економічного стану та політичної ситуації;

удосконалити інструментально-методичне забезпечення механізму державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів України;

удосконалити методичний підхід до вибору стратегії державного регулювання вітчизняного ринку нафтопродуктів;

рекомендувати напрями реалізації державного регулювання вітчизняного ринку нафтопродуктів.

Об'єктом дослідження є процес регулювання розвитку ринку нафтопродуктів України.

Предметом дослідження виступають теоретико-методичні та науково-практичні засади формування і реалізації стратегії державного регулювання розвитку вітчизняного ринку нафтопродуктів.

Методи дослідження. В основу дисертації покладено загальнонаукові методи пізнання: системного підходу – при дослідженні сутності та розробці концептуальних основ стратегії державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів; порівняння, групування, аналізу і синтезу – при розгляді процесів розвитку ринку нафтопродуктів у цілому та в розрізі його складових; економіко-математичного моделювання – при виявленні залежностей між станом ринку нафтопродуктів та економічною, інвестиційною, соціальною, податковою політикою держави; сценарного моделювання і когнітивного маятника – для удосконалення механізму державного регулювання ринку нафтопродуктів і напрямів реалізації стратегії його розвитку; логічного узагальнення – для формування висновків.

Інформаційну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові акти з питань державного регулювання ринку нафтопродуктів України, дані Державної служби статистики України, Міністерства енергетики та вугільної промисловості України, Міністерства фінансів України, Національного банку України, звітно-аналітична інформація про стан міжнародного та вітчизняного ринку нафти і нафтопродуктів, монографічна та періодична література.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних засад формування стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів України та удосконаленні механізму її реалізації. Результати та ключові положення дисертаційної роботи, які характеризують її наукову новизну і відображають внесок автора в розвиток економічної науки, полягають у такому:

удосконалено:

концептуальні положення стратегії державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів, які полягають у теоретико-методологічному обґрунтуванні напрямів діяльності держави щодо створення правових й економічних передумов, необхідних для ефективного функціонування і розвитку ринкового механізму згідно з державними цілями та пріоритетами національної енергетичної безпеки, соціальними програмами;

методичний підхід до вибору стратегії державного регулювання розвитку вітчизняного ринку нафтопродуктів, що враховує критерії забезпечення енергетичної безпеки країни, вимоги ЄС до створення резервів нафти та нафтопродуктів, можливості нарощування виходу нафтопродуктів у процесі переробки сировини на основі прогнозованого стимулювання інноваційної та інвестиційної діяльності нафтодобувних і нафтопереробних підприємств. Запропонований підхід дозволяє економічно обґрунтувати напрями державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів;

механізм державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів України, що, на відміну від існуючих, передбачає застосування методу когнітивного маятника з позиції врівноваження попиту і пропозиції (за рахунок регулювання вітчизняного виробництва) та узгодженості інструментів податкового, митного, інвестиційного, інноваційного, економічного та соціального впливу на розвиток ринку нафтопродуктів, що дозволяє обрати найбільш дієві напрями реалізації стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів;

дістали подальшого розвитку:

уявлення про ринок нафтопродуктів як сукупність економічних відносин між продавцями та покупцями нафтопродуктів, які реалізуються в сферах перероблення, транспортування, зберігання і використання нафтопродуктів, сферах резервного та транспортного забезпечення, експорту та імпорту нафтопродуктів, і характеризується наступними специфічними рисами: залежністю України від постачання нафти з-за кордону і обмеженими можливостями швидкого нарощування обсягів постачання; наявною загрозою скорочення (припинення) постачання нафти (нафтопродуктів); необхідністю дотримання вимог ЄС щодо створення мінімальних запасів нафти і нафтопродуктів. Зазначене створює наукові передумови для визначення предмету і пріоритетних напрямів державного регулювання ринку нафтопродуктів в Україні;

систематизація напрямів нормативно-правового регулювання ринку нафтопродуктів, які запропоновано структурувати за трьома аспектами: законодавче регулювання господарської діяльності суб'єктів ринку нафтопродуктів, що включає антимонопольне, антидемпінгове законодавство, законодавчі акти, на яких ґрунтується виробнича діяльність нафтопереробних заводів; законодавче регулювання торгівлі нафтопродуктами; законодавче регулювання фінансових відносин суб'єктів ринку нафтопродуктів із Державним бюджетом;

систематизація стратегічних орієнтирів державного регулювання за рівнями національної економіки, що, на відміну від існуючих, дозволяє комплексно визначити

напрями вирішення проблеми розвитку ринку нафтопродуктів. Реалізація ідентифікованих стратегічних орієнтирів сприятиме нарощуванню обсягів виробництва нафтопродуктів, скороченню імпорту моторного палива, задоволенню попиту на ринку вітчизняною продукцією, а отже, сталому економічному зростанню держави та її енергетичній безпеці;

напрями реалізації державного регулювання вітчизняного ринку нафтопродуктів, що передбачають застосування стратегії активної державної підтримки виробництва або стратегії врівноваження попиту та виробництва через стимулювання виробництва й обмеження попиту, що дозволить підвищити енергетичну незалежність України та забезпечити зростання показників розвитку національної економіки.

Практичне значення одержаних результатів. Наукові результати дисертації знайшли своє практичне застосування в діяльності окремих установ та організацій, зокрема в НАК «Нафтогаз України» використовуються запропоновані підходи до динамізації вітчизняного ринку нафтопродуктів та актуалізації резервного забезпечення (довідка від 18.09.2014 № 12-05/36). Рекомендації щодо удосконалення напрямів державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів, що запропоновані автором, визнані ТОВ ТД «СКФ» доцільними до врахування при оновленні Енергетичної стратегії України (довідка від 09.10.2014 б/н).

Результати дисертації використовуються в навчальному процесі Донецького державного університету управління Міністерства освіти і науки України при викладанні дисциплін «Державне регулювання економіки» та «Методика аналізу кон'юнктури світових товарних ринків» (довідка від 22.10.2014 № 010-12/21).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням здобувача. Автором здійснено особистий внесок у поглиблення теоретичних і практичних засад державного регулювання ринку нафтопродуктів України. Виконано комплексне дослідження показників стану нафтодобувної та нафтопереробної галузей. Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення стратегії державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів з урахуванням сучасного стану національної економіки України. Основні висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, одержано автором особисто та викладено в опублікованих роботах.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертації обговорювалися та були схвалені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Регіональний розвиток – основа розбудови української держави» (Донецьк, 2013–2014 рр.), «Розвиток міжнародних відносин та зовнішньоекономічної діяльності підприємств за сучасних умов» (Донецьк, 2012 р.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено у дев'яти наукових працях загальним обсягом 4,31 ум.-друк. арк., з яких особисто автору належить 3,87 ум.-друк. арк. У складі публікацій: шість статей у наукових фахових виданнях, у тому числі одна публікація в зарубіжному виданні; три тези матеріалів конференцій.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (175 найменувань на 15 сторінках), шести додатків (на 20 сторінках), містить 16 таблиць і 38 рисунків. Загальний обсяг роботи становить 202 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретичні засади державного регулювання ринку нафтопродуктів України з позиції стратегічного підходу» визначено основні тенденції розвитку вітчизняного ринку нафтопродуктів та поглиблено уявлення про сутність, складові ринку нафтопродуктів, його роль в забезпеченні сталого розвитку національної економіки; узагальнено законодавче регламентування ринку нафтопродуктів України; удосконалено концептуальні положення стратегії державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів України.

У результаті теоретичного дослідження сутності ринку нафтопродуктів та його структури поглиблено уявлення про нього і запропоновано доповнити суб'єктів ринку нафтопродуктів сферою резервного і транспортного забезпечення, а також імпортерами нафтопродуктів, які відіграють значну роль у забезпеченні моторним паливом вітчизняного попиту.

Визначено, що суттєве скорочення переробки нафти, включаючи газовий конденсат, на українських нафтопереробних заводах (далі – НПЗ) та газопереробному заводі (далі – ГПЗ) завдає значних збитків економіці нашої країни, адже повноцінна робота лише одного з двох найбільших НПЗ дала б змогу повною мірою забезпечити потреби внутрішнього ринку в нафтопродуктах, який з року в рік нарощує показники товарообігу у структурі споживання товарів та послуг. При існуючій динаміці скорочення імпорту нафти, включаючи газовий концентрат, з боку Росії потреба в альтернативних джерелах постачання поставатиме все в гострішій формі, а її розв'язання прямо впливатиме на розвиток економіки України. Разом з тим скорочується вітчизняне виробництво нафтопродуктів (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги, динаміка та структура виробництва нафтопродуктів в Україні

Паливо	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Виробництво нафтопродуктів, тис. т									
Бензин	4618,2	3926,4	4159,4	3218,4	3375,9	3083,6	2837,4	1629,6	963,6
Дизельне пальне	5265,4	4211,1	4096,8	3216	3451,5	3354	1636,4	1364,4	950,6
Мазут	5731,9	3569,7	3324,3	2270	2391,9	2296,9	2030	715,3	600,1
Усього	15615,5	11707,2	11580,5	8704,4	9219,3	8734,5	6503,8	3709,3	2514,3
Темпи приросту виробництва нафтопродуктів, %									
Бензин	-	-14,98	5,93	-22,62	4,89	-8,66	-7,98	-42,57	-40,87
Дизельне пальне	-	-20,02	-2,71	-21,50	7,32	-2,82	-51,21	-16,62	-30,33
Мазут	-	-37,72	-6,87	-31,71	5,37	-3,97	-11,62	-64,76	-16,11
Усього	-	-25,03	-1,08	-24,84	5,92	-5,26	-25,54	-42,97	-32,22
Структура виробництва нафтопродуктів, %									
Бензин	29,57	33,54	35,92	36,97	36,62	35,30	43,63	43,93	38,32
Дизельне пальне	33,72	35,97	35,38	36,95	37,44	38,40	25,16	36,78	37,81
Мазут	36,71	30,49	28,71	26,08	25,94	26,30	31,21	19,28	23,87
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Підвищення останніми роками частки імпортованого моторного палива у структурі споживання негативно впливає на платіжний баланс держави, стабільність курсу національної валюти, а також на інфляційні процеси в Україні, завантаженість вітчизняних НПЗ.

Узагальнення законодавчої бази дозволило систематизувати напрями державного регулювання ринку (рис. 1).

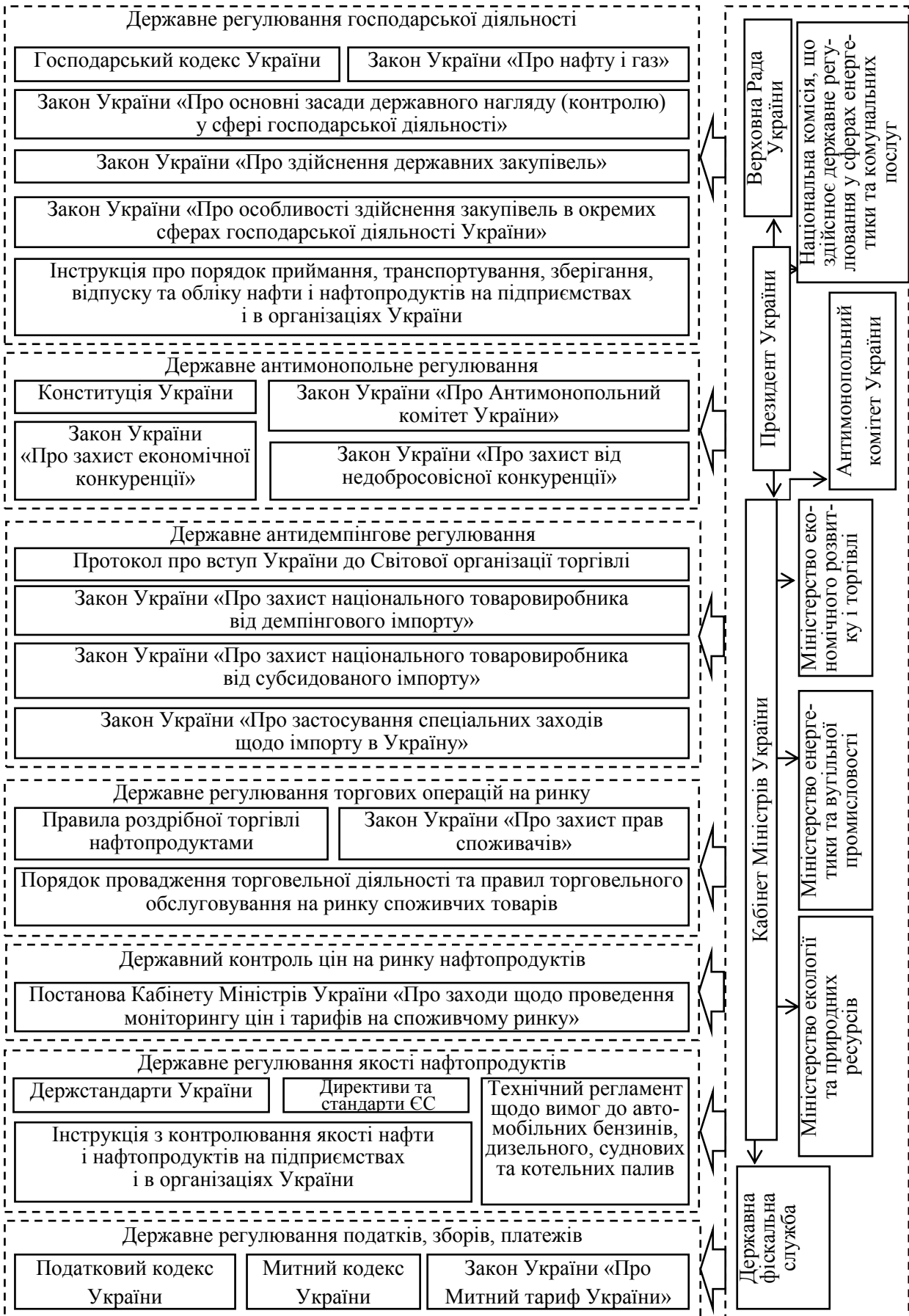

Рис. 1. Систематизація законодавчого регулювання ринку нафтопродуктів України

Виявлено незадовільний стан законодавчого та правого регулювання ринку нафтопродуктів в Україні, внаслідок чого скорочується власне виробництво, зростає імпорт нафтопродуктів, підвищуються контрабандні поставки.

Доведено, що концептуальні положення формування стратегії державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів на методологічному рівні мають складатися з комплексу логічно пов'язаних теорій галузевого ринку, теорій підприємництва, теорій державного регулювання. Комплексна реалізація концептуальних положень є можливою через упровадження механізму державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів з використанням методу когнітивного маятника, що дозволяє досягти рівноважного стану ринку за рахунок удосконалення інструментарію державного впливу.

Концептуальні положення стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів наведено на рис. 2.

Рис. 2. Концептуальні положення стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів України

У свою чергу, з позиції забезпечення національної енергетичної безпеки необхідне стимулювання власного видобутку нафти та перероблення нафтопродуктів, а імпорт нафтопродуктів має бути зведений до мінімуму, що покриває дефіцит на ринку.

У другому розділі «**Методичне забезпечення стратегії державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів України**» систематизовано стратегічні орієнтири державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів України; сформовано методичний підхід до вибору стратегії державного регулювання розвитку вітчизняного ринку нафтопродуктів; удосконалено механізм державного регулювання ринку нафтопродуктів України.

Необхідність забезпечення енергетичної безпеки України на основі врахування соціальних аспектів (рівень безробіття, доходи працюючих у сфері нафтодобувної та нафтопереробної галузей) за умови зростаючого імпорту моторного палива останніми роками приводять до потреби в удосконаленні стратегічних орієнтирів державного регулювання ринку нафтопродуктів. Виходячи з подій останнього року (інфляція, політична нестабільність, коливання валютного курсу, актуалізація диверсифікації джерел постачання енергетичних ресурсів, важкий стан вітчизняних НПЗ та їх залежність від постачання нафти з Росії), основними стратегічними завданнями і напрямками державного регулювання ринку нафтопродуктів мають стати:

- розвиток конкурентних відносин на ринку нафтопродуктів;
- створення ринкових механізмів стимулювання вітчизняного видобутку нафти та виробництва вітчизняних нафтопродуктів;
- максимальна диверсифікація зовнішніх джерел поставок нафти та нафтопродуктів;
- оптимізація цінової політики щодо нафтопродуктів, яка має забезпечити покриття видатків на їх виробництво і доставку до кінцевого споживача, а також створення відповідних умов для надійного функціонування та сталого розвитку НПЗ;
- створення умов для залучення до нафтодобувного та нафтопереробного комплексів приватних інвестицій, нових технологій і сучасного досвіду ефективної роботи;
- удосконалення нормативно-правового забезпечення державного регулювання ринку нафтопродуктів з урахуванням наявного внутрішнього законодавчого поля, численних зобов'язань, передбачених міжнародними договорами, а також вимогами європейського енергетичного законодавства.

Запропоновано структурувати зазначені стратегічні орієнтири за рівнями національної економіки. Стратегічні орієнтири макrorівня щільно пов'язані із мезорівнем через формування механізму стимулювання розвитку вітчизняної нафтопереробної галузі, яка б могла конкурувати із зовнішніми постачальниками нафтопродуктів як за якістю моторного палива, так і за його обсягами. Створення сприятливого інвестиційного клімату на основі підвищення рентабельності інвестицій дозволить модернізувати виробництво, впровадити сучасні технології. Стратегічні орієнтири макро- та мезорівня сприятимуть мікроекономічній стабільності розвитку НПЗ, забезпеченості зайнятості населення та збільшенню його доходів. При цьому необхідні розробка та впровадження програми інноваційної підтримки виробництва, забезпечення модернізації нафтопереробних потужностей на найбільш конкурентоспроможних підприємствах без використання методів прямого фінансового стимулювання, із наданням преференцій під конкретні проекти.

Державі має впливати на попит та пропозицію ринку нафтопродуктів і змінювати їх в інтересах національної економіки, а не просто реагувати на них. Тобто умовами регулювання ринку нафтопродуктів є дотримання балансу попиту і пропозиції:

$$D_p = P_{pd} + I_p \pm R_p, \quad (1)$$

де P_{pd} (domestic production of petroleum products) – внутрішнє виробництво нафтопродуктів; D_p (demand for petroleum products) – попит на нафтопродукти, що дорівнює сукупності внутрішнього споживання та експорту нафтопродуктів; R_p (reserves of petroleum products) – резерви нафтопродуктів, що враховують зміну їх запасів протягом періоду регулювання; I_p (imports of petroleum products) – імпорт нафтопродуктів.

У наведеній формулі резерви нафтопродуктів враховуються зі знаком «+» у випадку їх використання задля задоволення попиту; зі знаком «-» - під час їх формування. З огляду на фактичну відсутність запасів нафтопродуктів у виді резервів, які за обсягом відповідають вимогам та стандартам ЄС, під час подальших розрахунків будемо зважати на необхідність їх формування.

Відповідно до потреб у забезпеченні енергетичної безпеки введено обмеження частки імпорту нафти та нафтопродуктів: імпорт нафти та газового конденсату не повинен перевищувати 30% від загального обсягу їх внутрішнього споживання, імпорт нафтопродуктів також має складати не більше 30% від внутрішнього споживання нафтопродуктів. З урахуванням того, що для забезпечення ефективної роботи НПЗ необхідно дотримуватися рівня завантаження виробничих потужностей не менше 75%, глибина переробки нафти має складати не менше 70%, можливо ввести такі критерії державного регулювання імпорту нафти та нафтопродуктів:

$$\begin{aligned} I_o \rightarrow 0,3 \times (D_o - Ex_o); \quad I_p \rightarrow 0,3 \times (D_p - Ex_p); \quad P_{pd} \rightarrow 0,75 \times P_c; \quad P_c \geq D_o; \\ P_{pd} \rightarrow 0,7 \times (D_o - Ex_o), \end{aligned} \quad (2)$$

де I_o (oil imports) – імпорт нафти; D_o (demand for oil) – попит на нафту, P_c (production capacity) – виробничі потужності вітчизняних НПЗ; P_{pd} (domestic oil production) – внутрішній видобуток нафти; Ex_o – експорт нафти; Ex_p – експорт нафтопродуктів.

Обмеження щодо обсягу резервів з позиції системи їх формування матиме такий вигляд:

$$\begin{aligned} R_o = D_o / 4 \times 0,5; \quad R_p = D_p / 4 \times 0,5; \\ R_o + R_p \times 0,76 \leq T; \\ T \leq 4000000, \end{aligned} \quad (3)$$

де R_o (oil reserves) – резерви нафти; T (tank volume) – вміст резервуарних потужностей.

Механізм регулювання ринку нафтопродуктів є способом реалізації державної політики та має передбачати залучення й активізацію усіх державних важелів, здатних привести ринок у стан стабільного розвитку та економічного зростання на основі ефективного інвестування в інновації, сприяючи розширенню ринкових перетворень.

Загальноприйнятими важелями ринкового механізму вважаються попит, пропозиція та ціна. Проте інструменти впливу на ціну нафтопродуктів є доволі обмеженими через залежність від світової динаміки ціни на нафту, тому доцільно виокремити інструменти податкового регулювання, митну політику, соціальну політику, інструменти стимулювання інвестицій та інноваційної діяльності, економічну політику, які позначаються на розвитку нафтопереробної та нафтовидобувної галузей (рис. 3). З ураху-

ванням потреби в урівноваженні попиту та пропозиції на ринку запропоновано використувати метод когнітивного маятника, суть якого полягає у встановленні рівноваги у площині «попит-виробництво» за рахунок упровадження інструментів державного регулювання та імпорту за умови неможливості досягнення рівноважного стану.

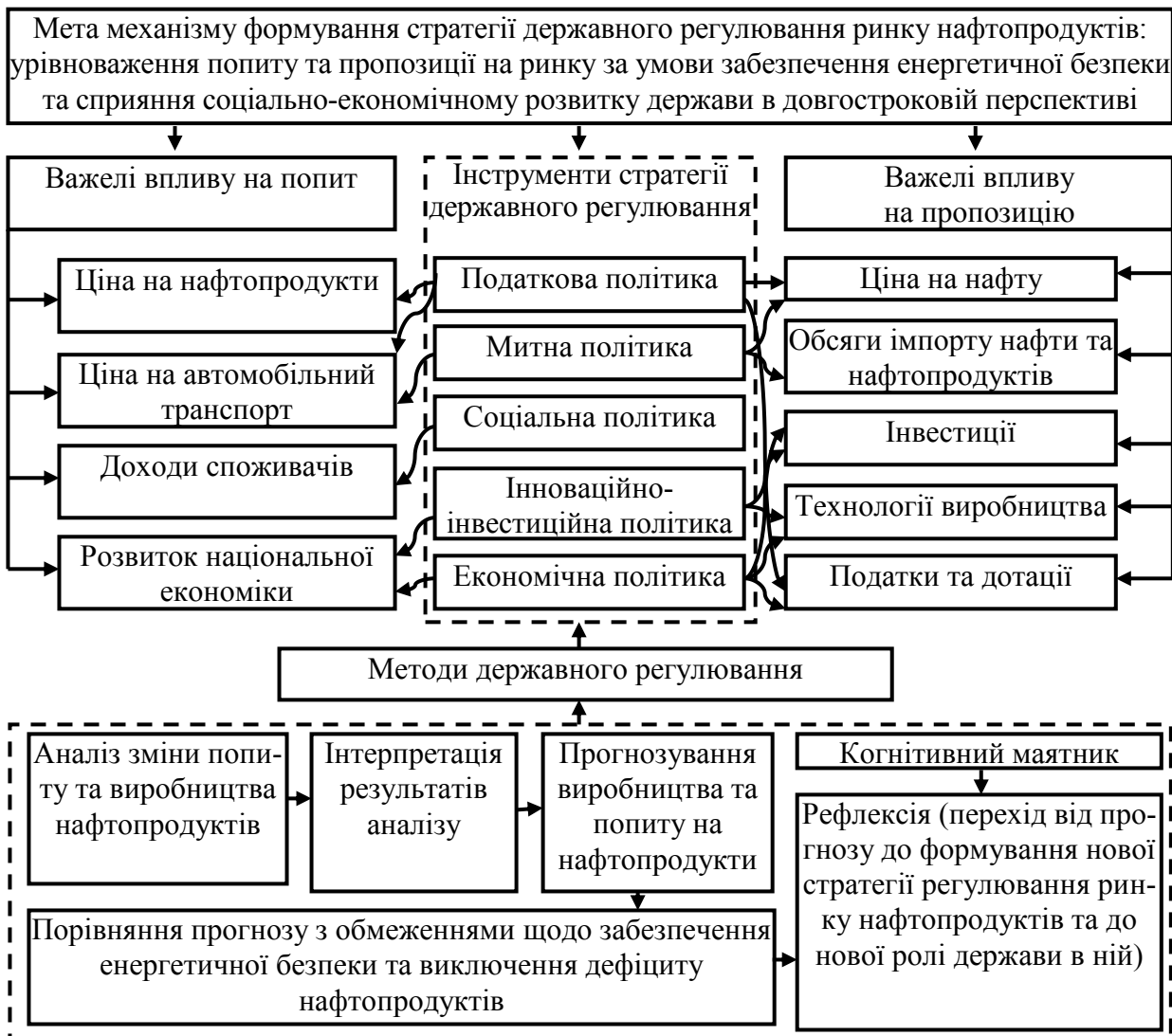

Рис. 3. Механізм державного регулювання ринку нафтопродуктів

Саме виробництво, а не пропозицію, обрано як критерій державного регулювання з огляду на необхідність досягнення його максимального обсягу з метою нарощування енергетичної безпеки країни.

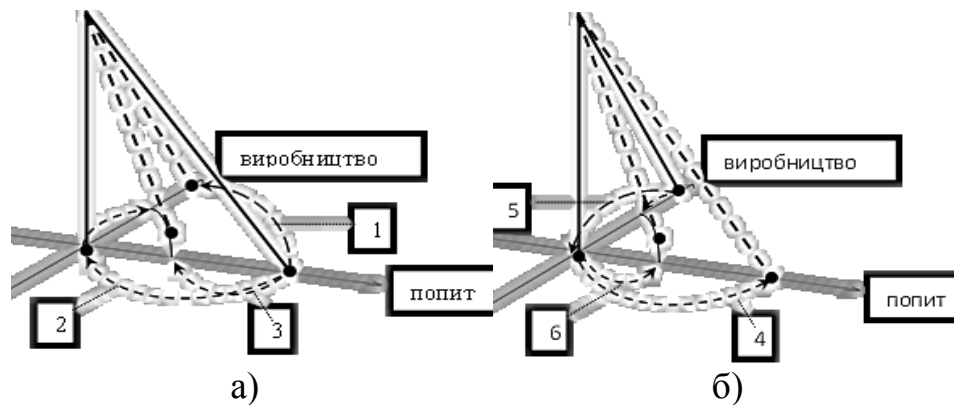
За умов перевищення попиту над виробництвом (рис. 4, а) державні заходи регулювання мають такі стратегічні форми:

стратегія активної державної підтримки виробництва, спрямована на максимізацію виробництва через його стимулювання, надання преференцій та державних стимулів. Резерви нафтопродуктів у цьому випадку зведені до мінімуму (1, рис. 4, а);

стратегія активного обмеження попиту, що полягає у значному підвищенні ціни моторного палива, акцизів та податків на придбання автомобільного транспорту (2, рис. 4, а);

стратегія врівноваження попиту та виробництва, базою якої є обмеження попиту через підвищення ціни моторного палива на ринку, акцизів та податків на при-

дбання автомобільного транспорту, стимулювання виробництва в межах можливостей держави (3, рис. 4, а).

1 – стратегія активної державної підтримки виробництва; 2 – стратегія активного обмеження попиту; 3 – стратегія врівноваження попиту та виробництва через стимулювання виробництва й обмеження попиту; 4 – стратегія активної державної підтримки попиту; 5 – стратегія активного обмеження виробництва; 6 – стратегія врівноваження попиту та виробництва через стимулювання попиту й обмеження виробництва.

Рис. 4. Стратегії державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів

У випадку перевищення виробництва над попитом (рис. 4, б) можливе застосування таких стратегій державного регулювання:

стратегія активної державної підтримки попиту, що полягає у зниженні ціни моторного палива, акцизів та податків на придбання автомобільного транспорту (4, рис. 4, б);

стратегія активного обмеження виробництва, що лімітує виробництво нафтопродуктів через встановлення бар'єрів входження на ринок. Імпорт у даній стратегії державного регулювання зведений до нуля, а резерви – зростають (5, рис. 4, б);

стратегія врівноваження попиту та виробництва, базою якої є обмеження виробництва та стимулювання попиту через зниження ціни моторного палива на ринку, акцизів та податків на придбання автомобільного транспорту (6, рис. 4, б).

Реалізація запропонованого механізму забезпечується на основі прогнозування сценаріїв розвитку ринку нафтопродуктів з урахуванням можливостей інвестування у нафтовидобуток і нафтопереробку.

У третьому розділі «Удосконалення стратегії державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів України» формалізовано методичний підхід до вибору стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів та спрогнозовано результат реалізації механізму державного регулювання; на основі одержаних результатів визначено напрями стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів.

У роботі використано геометричний метод для визначення оптимальної стратегії державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів (рис. 5). Побудова області всіх можливих стратегій, що забезпечують величину попиту з урахуванням обмежень (1; 2; 3), передбачає звуження імпорту нафтопродуктів у межах від $\lambda_1 \cdot 100\%$ до $\lambda_2 \cdot 100\%$ від попиту до рекомендованих й обґрунтованих у рамках стратегії (рис. 5, а). Подальше приведення системи обмежень до спрощеного вигляду дозволило одержати напрями забезпечення потреби в нафтопродуктах за оптимальною стратегією (за рахунок збільшення обсягів вітчизняного виробництва) з будь-якої точки балансової рівноваги (рис. 5, б). Усі точки, крім (0), належать до області

можливих співвідношень параметрів, які задовольняють системі обмежень (1; 2; 3). Точку (0) вважатимемо такою, що, завдяки менш жорсткому обмеженню величини імпорту, відповідає ситуації, яка склалася на даний момент в Україні.

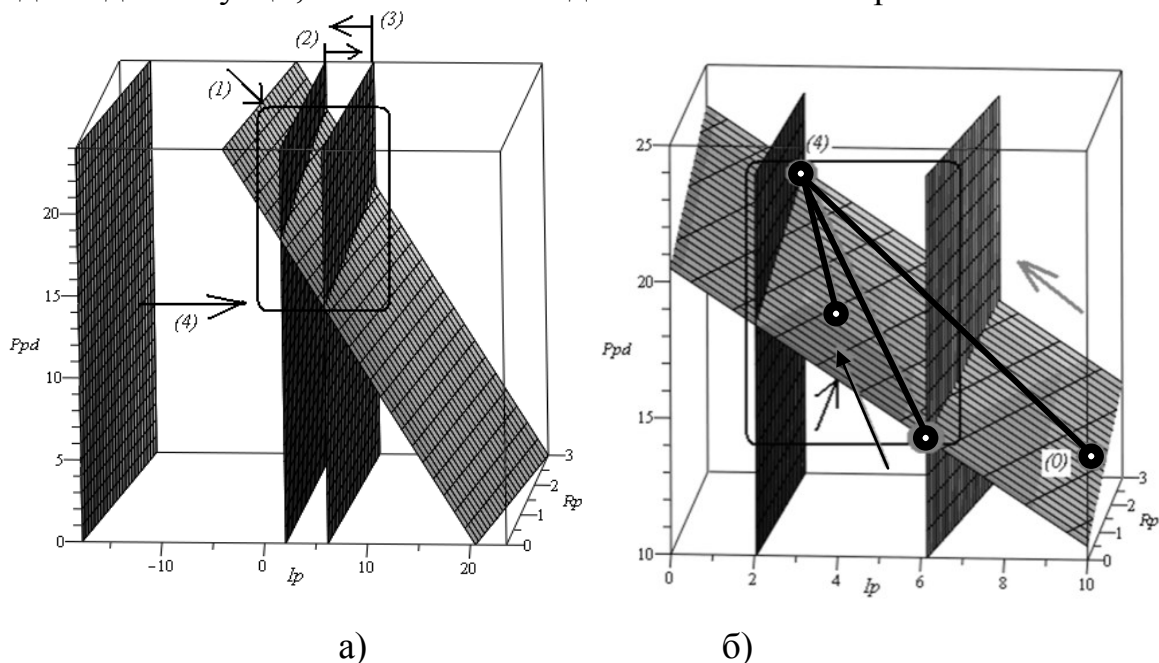

Рис. 5. Множина можливих співвідношень складових ринку нафтопродуктів за умови дотримання системи обмежень (1; 2; 3)

Оптимальний вектор з точки зору введених обмежень (1; 2; 3) та орієнтованості регулювання ринку нафтопродуктів прямує до забезпечення необхідного попиту й резерву тільки на основі збільшення рівня використання виробничих потужностей вітчизняних НПЗ і забезпечення мінімальної частки імпорту нафтопродуктів. Побудова функції обсягів внутрішнього виробництва P_{pd} з точки зору відповідності вказаного спрямування до можливого максимуму (мінімуму та середнього значення) з урахуванням стратегій регулювання за оптимістичним, песимістичним та базовим сценаріями може бути виконана на основі припущень щодо можливостей підвищення вітчизняного видобутку нафти.

Одержано функцію прогнозу обсягів внутрішнього видобутку нафти

$$X(t, u) = f(t) + \Delta f(t, u) = f(t) + u \cdot M c \cdot \left(\frac{c+1}{c + e^{-dt}} - 1 \right), \quad (4)$$

де $u \in [0; 1]$ – частка від потрібного обсягу інвестицій (параметр ефективності регулювання), що сприятиме якісній зміні приросту обсягів видобутку нафти; M – величина додаткових максимально можливих обсягів видобутку нафти з урахуванням специфіки наявних природних ресурсів нафти; c, d – параметри, що визначають точку переходу до стрімкого зростання обсягів видобутку.

Як оптимістичний, песимістичний та базовий сценарії видобутку нафти розглянуто функцію $X(t)$ відповідно для значень параметра $u = 1$, $u = 0,3$ та $u = 0,6$, з використанням якої розраховано прогнозні дані щодо вітчизняного видобутку нафти (табл. 2).

Таблиця 2

Прогноз вітчизняного видобутку нафти та її імпорту у 2015-2030 рр., млн т

Показник	2015	2020	2025	2030
Базовий сценарій				
1. Видобуток нафти і газового конденсату	2,9	2,91	2,31	2,3
2. Імпорт нафти	8,6	8	10,05	9,9
Сумарне значення	11,5	10,91	12,36	12,2
Песимістичний сценарій				
1. Видобуток нафти і газового конденсату	2,7	2,12	1,23	1,1
2. Імпорт нафти	0,6	0,55	0,9	0,9
Сумарне значення	3,3	2,67	2,13	2
Оптимістичний сценарій				
1. Видобуток нафти і газового конденсату	3,19	3,99	3,79	3,8
2. Імпорт нафти	10,1	10,25	11,1	9,5
Сумарне значення	13,29	14,24	14,89	13,3

З урахуванням даних про обсяги видобутку нафти обчислено обсяги внутрішнього виробництва нафтопродуктів за формулою:

$$P_{pd} = K_v \cdot [P_{od} + I_p], \quad (5)$$

де K_v – коефіцієнт, що характеризує глибину переробки нафти.

Величина K_v фактично характеризує стан нафтопереробної галузі та може бути збільшена за умови модернізації та впровадження інновацій на НПЗ. З урахуванням зростання індексу інвестицій протягом даного періоду можна говорити про можливість підвищення коефіцієнта K_v з 0,7 (що відповідає сьгоднішньому становищу НПЗ) до максимально бажаного рівня 0,90–0,92 (що демонструють провідні світові НПЗ). За прогнозами експертів, для оптимістичного сценарію розвитку можливе поступове підвищення K_v до рівня 0,9, для базового – до 0,8 та не зміниться за песимістичним сценарієм.

Так, відповідно до прогнозу споживання нафтопродуктів та зобов'язань по резервуванню нафтопродуктів, одержано прогнозні дані щодо сценаріїв розвитку ринку нафтопродуктів (табл. 3).

Таблиця 3

Прогноз складових ринку нафтопродуктів у 2015–2030 рр., млн т у.п.

Сценарій розвитку	Складові	2015	2020	2025	2030
Базовий	D_p	20,4	23,6	26,4	29,6
	R_p	2,55	2,95	3,3	3,7
	P_{pd}	8,1	8,18 ($K_v=0,75$)	9,27 ($K_v=0,75$)	9,76 ($K_v=0,8$)
	I_p	14,85	18,37	20,43	23,54
Песимістичний	D_p	19,3	21,1	22,9	24,5
	R_p	2,41	2,64	2,86	3,06
	P_{pd}	2,31	1,87	1,49	1,4
	I_p	19,4	21,87	24,27	26,16
Оптимістичний	D_p	19,8	23,0	28,2	33,9
	R_p	2,48	2,88	3,53	4,24
	P_{pd}	9,3	11,39 ($K_v=0,8$)	12,66 ($K_v=0,85$)	11,97 ($K_v=0,9$)
	I_p	12,98	14,49	19,07	26,17

Таким чином, за умови вибору стратегії активної державної підтримки виробництва (рис. 4, а, 1) уможлиблюється підвищення вітчизняного виробництва нафтопродуктів з 2,5 млн т у.п. у 2013 р. до 9,76 млн т у.п. за базовим сценарієм та до 11,97 млн т у.п. за оптимістичним сценарієм державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів. У результаті скорочується питома вага імпортованого моторного палива, що підвищує енергетичну безпеку України, сприяє досягненню соціальних орієнтирів (зниження безробіття, підвищення доходів населення) та макроекономічних показників (збільшення ВВП, доходів державного бюджету).

Основа даного прогнозування становлять обсяги попиту, визначені в Енергетичній стратегії України, проте доцільним також є впровадження стратегії врівноваження попиту та виробництва через стимулювання виробництва й обмеження попиту (рис. 4, а, 3). У цьому випадку напрями державного регулювання полягатимуть у такому:

стимулювання виробництва – зниження рентних платежів на видобуток нафти (дозволить знизити оптову ціну, призведе до зниження надходжень до бюджету, проте за умови незмінної роздрібною ціни підвищить ефективність функціонування та відповідного стимулювання діяльності вітчизняних НПЗ); зниження акцизів на нафтопродукти (знизить оптову ціну, що за умови незмінної роздрібною ціни уможлиблює отримання коштів для модернізації нафтопереробної галузі); підвищення митних зборів на імпорт нафти (захід стимулюючого характеру, що сприяє власному видобутку і дозволяє виробляти необхідні економічні нафтопродукти з вітчизняної сировини); зниження мита на технологічне обладнання (стимулюватиме компанії до вкладення інвестицій у нафтопереробку); інвестування в нафтопереробку разом з інвестиціями у видобуток (дозволяє створити інфраструктуру і вирішити проблеми можливого дефіциту, сприяє підвищенню вітчизняного видобутку нафти та нафтопереробки, забезпечуючи енергетичну безпеку України); розвиток біржової торгівлі нафтопродуктів (сприяє конкуренції на ринку та оптимізації цінової політики); звільнення від оподаткування податком на прибуток нафтопереробки з вітчизняної сировини за умови спрямування зазначеної суми на модернізацію НПЗ;

обмеження попиту – підвищення акцизів на транспортні засоби, що використовують як пальне нафтопродукти (можлива більш значна диференціація ставок за обсягами двигунів); зниження акцизів на електромобілі; стимулювання виробництва та споживання альтернативних видів палива (біоетанол, біодизельне паливо, біометанол, синтетичні бензини, дизельне паливо, водень й енергетичні установки із паливними елементами); стимулювання виробництва паливного спирту, який можна використовувати як добавку до світлих нафтопродуктів; підвищення роздрібною ціни моторного палива (стримує попит та стимулює нафтопереробні підприємства).

Реалізація наведених напрямів стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів дозволить у довгостроковому періоді досягти рівноважного стану між власним виробництвом та попитом на нафтопродукти, забезпечити енергетичну безпеку країни.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено вирішення важливого наукового завдання обґрунтування стратегії державного регулювання вітчизняного ринку нафтопродуктів, спрямованої на забезпечення енергетичної безпеки України. Результати дослідження дають підстави для таких висновків та практичних рекомендацій:

1. Представлення проактивно-когнітивного процесу державного регулювання ринку нафтопродуктів України дозволило встановити, що державі слід намагатися впливати на попит та пропозицію ринку нафтопродуктів і змінювати їх в інтересах національної економіки, а не просто реагувати на них, що обумовило необхідність удосконалення теоретико-методологічних та практичних засад стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів України.

2. Розвинуто визначення ринку нафтопродуктів як сукупності економічних відносин між продавцями та споживачами нафтопродуктів із приводу їх купівлі-продажу у специфічних сферах. Виявлено недостатню увагу до такої складової ринку нафтопродуктів, як резервне забезпечення ринку нафти та нафтопродуктів. Створення в Україні системи оптимальних запасів нафти та нафтопродуктів дозволить: за кризових умов забезпечити надходження на внутрішній ринок обсягів нафти та нафтопродуктів, які разом із нафтою, видобутою в Україні, здатні задовольнити внутрішнє споживання протягом 90-100 днів; створити необхідні умови для переходу підприємств на резервні види палива у разі деструктивних подій; створити умови для оперативної, а за необхідності, – додаткової закупівлі нафти та нафтопродуктів і транспортування їх в Україну з метою усунення (пом'якшення) наслідків кризових явищ.

3. У результаті аналізу законодавчих засад державного регулювання ринку нафтопродуктів встановлено, що інститут держави в сучасних умовах з метою забезпечення послідовного розвитку національного господарства та підвищення рівня життя своїх громадян повинен згладжувати дестабілізуючі фактори глобальних ринків нафтової сировини та ринків нафтопродуктів. Державний вплив на економічні процеси стосовно регулювання ринку нафтопродуктів має бути посилений за допомогою: контролю за дотриманням закону про конкуренцію і вживання комплексу заходів для припинення антиконкурентних дій; змін у фіскальній системі та здійснення стимулюючої податкової політики; розробки та виконання вимог технічного регламенту; відродження держзамовлень і впровадження інших державно-ринкових інструментів регулювання, що створить сприятливий інвестиційний клімат та конкурентне підприємницьке середовище на ринку нафтопродуктів.

4. Доведено, що стратегія державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів має виступати підтримкою механізму ринкового саморегулювання, забезпечуючи його результативність в аспектах отримання суб'єктами підприємництва нафтопереробного бізнесу відповідних доходів та стимулювання їх зацікавленості у зростанні вітчизняного виробництва нафтопродуктів. Запропоновані концептуальні положення спрямовані на врахування таких вимог: законодавчі та правові норми державного регулювання мають враховувати існуючі тенденції розвитку ринку нафтопродуктів та бути спрямовані на інтенсифікацію його розвитку; розробка і подальше прийняття стратегічних державних ініціатив щодо регулювання ринку нафтопродуктів мають здійснюватися поетапно та за умови поєднання інтересів суспільс-

тва (скорочення безробіття, укріплення національної енергетичної безпеки, зростання доходів бюджету) з приватними інтересами суб'єктів ринку.

5. Розвинуто систематизацію стратегічних орієнтирів державного регулювання ринку нафтопродуктів України за рівнями національної економіки полягає у формуванні орієнтирів макrorівня (диверсифікація зовнішніх джерел поставок нафти та нафтопродуктів; удосконалення нормативно-правового забезпечення державного регулювання ринку нафтопродуктів з урахуванням наявного внутрішнього законодавчого поля, численних зобов'язань, передбачених міжнародними договорами, а також вимогами європейського енергетичного законодавства; підвищення екологічності видобутку нафти та використання моторного палива; забезпечення споживачів якісними нафтопродуктами за доступними ринковими цінами у довгостроковій перспективі; зменшення питомої ваги імпорту нафти та моторного палива); мезорівня (збільшення обсягів видобутку нафти та виробництва власних нафтопродуктів; розвиток конкурентних відносин на ринку нафтопродуктів; залучення до нафтодобувної та нафтопереробної галузей приватних інвестицій, нових технологій і сучасного досвіду ефективної роботи, створення ВІПК); мікрорівня (створення нових робочих місць на підприємствах нафтодобувної та нафтопереробної галузей; сприяння впровадженню інноваційних технологій через надання преференцій нафтодобувним та нафтопереробним підприємствам; оптимізація регулювання цінової політики щодо нафтопродуктів, яка має забезпечити покриття видатків на їх виробництво і доставку до кінцевого споживача, а також створення сприятливих умов для функціонування НПЗ).

6. З урахуванням необхідності втручання держави в розвиток ринку нафтопродуктів та недоліків чистого саморегулювання (можливість виникнення монополій; породження соціально-економічної нерівності; стихійність розвитку, що позначається на зростанні безробіття, інфляції та циклічності розвитку) запропоновано механізм державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів. Розроблено стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів (стратегія активної державної підтримки виробництва; стратегія активного обмеження попиту; стратегія врівноваження попиту та виробництва через стимулювання виробництва й обмеження попиту; стратегія активної державної підтримки попиту; стратегія активного обмеження виробництва; стратегія врівноваження попиту та виробництва через стимулювання попиту й обмеження виробництва), що дозволяють врівноважити попит і пропозицію на ринку.

7. Удосконалено методичний підхід до вибору стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів, що має комплексно включати набір дієвих інструментів коригування дій усіх учасників ринку для досягнення найбільшого економічного ефекту. Запропоновано застосування комплексу методів прямого та непрямого впливу, що полягають у методичному обґрунтуванні обсягів імпорту, резервів моторного палива та нафти, скороченні або стимулюванні попиту та вітчизняного виробництва за критеріями забезпечення енергетичної безпеки країни, вимог ЄС до створення резервів нафти та нафтопродуктів, можливості нарощування виходу нафтопродуктів у процесі переробки сировини.

8. У результаті формалізації методів прогнозування вітчизняного видобутку нафти та виробництва нафтопродуктів на основі сприяння інвестиційно-інноваційній політиці обґрунтовано напрями державного регулювання вітчизняного ринку нафтопродуктів, що дозволяють у довгостроковому періоді: досягти енергетичної незалежності, зменшуючи питому вагу імпорту моторного палива в його споживанні; підвищити ефективність діяльності вітчизняних НПЗ, стимулюючи власне виробництво нафтопродуктів із вітчизняної сировини; сприяти конкуренції на ринку та оптимізації цінової політики.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях

1. Лопатьєв П. С. Економічне прогнозування як інструмент державного регулювання розвитку галузей / П. С. Лопатьєв, Н. В. Кондратова // Вісник Донбаської державної машинобудівної академії : зб. наук. праць. – 2015. – № 2 (35). – С. 96–102. (0,81 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок : визначено основні напрями державного регулювання розвитку галузей за допомогою економічного прогнозування (0,41 ум.-друк. арк.).*
2. Кондратова Н. В. Концептуальні положення стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів України з точки зору теорії неокласичного синтезу / Н. В. Кондратова // Інституціональний вектор економічного розвитку : зб. наук. праць МІДМУ «КПУ». – Мелітополь : МІДМУ «КПУ», 2014. – Вип. 7(2). – С. 147–156 (0,50 ум.-друк. арк.).
3. Кондратова Н. В. Фактори розвитку ринку нафтопродуктів України та проблеми його функціонування / Н. В. Кондратова // Молодий вчений¹. – Херсон : ТОВ Видавничий дім «Гельветика», 2014. – Вип. 12 (15). – С. 8–11 (0,35 ум.-друк. арк.).
4. Кондратова Н. В. Методичні аспекти методів державного регулювання ринку нафтопродуктів України / Н. В. Кондратова // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства : зб. наук. праць Донецького держ. ун-ту управ. – Донецьк : ДонДУУ, 2014. – Т. XV. – С. 117–129. – (Серія : Економіка, вип. 282) (0,98 ум.-друк. арк.).
5. Кондратова Н. В. Стан та тенденції розвитку нафтопереробної галузі в Україні / Н. В. Кондратова // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства : зб. наук. праць Донецького держ. ун-ту управ. – Донецьк : ДонДУУ, 2013. – Т. XIV. – С. 165–175. – (Серія : Економіка, вип. 278) (0,57 ум.-друк. арк.).
6. Кондратова Н. В. Стратегічні орієнтири державного регулювання ринку нафтопродуктів України / Н. В. Кондратова // Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства : зб. наук. праць Донецького державного ун-ту управління. – Донецьк : ДонДУУ, 2012. – Т. XIII. – С. 135 – 144. – (Серія : Економіка, вип. 246) (0,55 ум.-друк. арк.).

¹Включено в базу даних Російського індексу наукового цитування (РІНЦ), входить до міжнародних наукометричних баз Scholar Google, OAJI, Cite Factor, Research Bible, Index Copernicus.

Матеріали наукових конференцій

7. Кондратова Н. В. Проблеми розвитку нафтопереробної галузі в Україні / Н. В. Кондратова, О. В. Хілієнко // Регіональний розвиток – основа становлення української держави : матер. III Міжн. наук.-практ. конф. (3–4 квіт. 2014 р., м. Донецьк). – Донецьк : ДонДУУ, 2014. – С. 59–61 (0,19 ум.-ум.-друк. арк.). *Особистий внесок : визначено основні проблеми розвитку української нафтопереробної галузі (0,15 ум.-друк. арк.).*

8. Кондратова Н. В. Розробка стратегії підвищення рівня інноваційного розвитку суб'єктів господарювання / Н. В. Кондратова // Регіональний розвиток – основа розбудови української держави : матер. II Міжн. наук.-практ. конф. (9–10 квіт. 2013 р., м. Донецьк) – Донецьк : ДонДУУ, 2013. – С. 77–79 (0,18 ум.-ум.-друк. арк.).

9. Кондратова Н. В. Державне регулювання ринку нафтопродуктів України / Н. В. Кондратова // Розвиток міжнародних відносин та зовнішньоекономічної діяльності підприємств за сучасних умов : матер. V Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. молодих вчених і студентів (26 жовт.–26 лист. 2012 р., м. Донецьк). – Донецьк : ДонДУУ, 2012. – С. 255–258.(0,18 ум.-друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Кондратова Н. В. Стратегія державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Донбаська державна машинобудівна академія Міністерства освіти і науки України, Краматорськ, 2015.

Досліджено сутність та складові ринку нафтопродуктів, його роль в забезпеченні сталого розвитку національної економіки. Систематизовано законодавчі засади державного регулювання ринку нафтопродуктів. Удосконалено концептуальні положення стратегії державного регулювання ринку нафтопродуктів, які полягають у теоретико-методологічному обґрунтуванні напрямів діяльності держави щодо створення правових й економічних передумов, необхідних для ефективного функціонування ринкового механізму згідно з державними цілями та пріоритетами національної енергетичної безпеки, соціальними програмами розвитку.

Систематизовано стратегічні орієнтири державного регулювання розвитку ринку нафтопродуктів за рівнями національної економіки. Удосконалено методичний підхід до вибору стратегії державного регулювання вітчизняного ринку нафтопродуктів за критеріями забезпечення енергетичної безпеки країни, вимог ЄС до створення резервів нафти та нафтопродуктів, можливості нарощування виходу нафтопродуктів у процесі переробки сировини. Обґрунтовано вдосконалення механізму державного регулювання ринку нафтопродуктів України.

Рекомендовано напрями вдосконалення стратегії державного регулювання вітчизняного ринку нафтопродуктів.

Ключові слова: *ринку нафтопродуктів, національна економіка, державне регулювання, стратегія, енергетична безпека країни, стратегічні орієнтири, механізм.*

АННОТАЦИЯ

Кондратова Н. В. Стратегия государственного регулирования развития рынка нефтепродуктов Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Донбасская государственная машиностроительная академия Министерства образования и науки Украины, Краматорск, 2015.

В результате исследования сущности и составляющих рынка выявлено недостаточное внимание к проблеме резервного обеспечения рынка нефти и нефтепродуктов. Создание в Украине системы оптимальных запасов нефти и нефтепродуктов позволит: обеспечить поступление на внутренний рынок объемов нефти и нефтепродуктов, которые способны удовлетворить внутреннее потребление в течение 90-100 дней; создать необходимые условия для перехода предприятий на резервные виды топлива в случае кризисных явлений; содействовать оперативной закупке нефти и нефтепродуктов и транспортировки их в Украину с целью устранения (смягчения) последствий кризисных явлений.

Обобщены законодательные основы государственного регулирования рынка нефтепродуктов. Государственное влияние на экономические процессы в части регулирования рынка должно быть усилено с помощью: контроля над соблюдением закона о конкуренции и принятия комплекса мер по пресечению антиконкурентных действий; изменения в фискальной системе и проведения стимулирующей налоговой политики; разработки и выполнения требований технического регламента; возрождения госзаказов и внедрения других государственно-рыночных инструментов регулирования, что создаст благоприятный инвестиционный климат и конкурентную предпринимательскую среду на рынке нефтепродуктов. Усовершенствованы концептуальные положения стратегии государственного регулирования рынка, заключающиеся в теоретико-методологическом обосновании направлений деятельности государства по созданию правовых и экономических предпосылок, необходимых для эффективного функционирования рыночного механизма в соответствии с государственными целями и приоритетами национальной энергетической безопасности и социальными программами развития.

Систематизированы стратегические ориентиры государственного регулирования рынка по уровням национальной экономики, что предполагает формирование ориентиров макроуровня (диверсификация внешних источников поставок нефти и нефтепродуктов, совершенствование нормативно-правового обеспечения государственного регулирования рынка с учетом имеющегося внутреннего законодательного поля, многочисленных обязательств, предусмотренных международными договорами, а также требованиями европейского энергетического законодательства, повышение экологичности добычи нефти и использование моторного топлива, обеспечение потребителей качественными нефтепродуктами по доступным рыночным ценам в долгосрочной перспективе, уменьшение удельного веса импорта нефти и моторного топлива), мезоуровня (увеличение объемов добычи нефти и производства собственных нефтепродуктов, развитие конкурентных отношений на рынке нефтепродуктов, привлечение к нефтедобывающей и нефтеперерабатывающей отраслям

частных инвестиций, новых технологий и современного опыта эффективной работы, создание ВИТК) и микроуровня (создание новых рабочих мест на предприятиях нефтедобывающей и нефтеперерабатывающей отрасли; содействие внедрению инновационных технологий путем предоставления преференций нефтедобывающим и нефтеперерабатывающим предприятиям; оптимизация регулирования ценовой политики в отношении нефтепродуктов, которая должна обеспечить покрытие расходов на их производство и доставку до конечного потребителя, а также создание благоприятных условий для функционирования НПЗ).

Усовершенствован методический подход к выбору стратегии государственного регулирования отечественного рынка по критериям обеспечения энергетической безопасности страны, требований ЕС к созданию резервов нефти и нефтепродуктов, возможности наращивания выхода нефтепродуктов в процессе переработки сырья. Предложено применение комплекса методов прямого и косвенного воздействия, заключающихся в методическом обосновании объемов импорта, резервов моторного топлива и нефти, сокращения или стимулирования спроса и отечественного производства.

Обоснованно усовершенствование механизма государственного регулирования рынка нефтепродуктов Украины. Предложены стратегии государственного регулирования развития рынка (стратегия активной государственной поддержки производства; стратегия активного ограничения спроса; стратегия уравнивания спроса и производства через стимулирование производства и ограничение спроса; стратегия активной государственной поддержки спроса; стратегия активного ограничения производства; стратегия уравнивания спроса и производства через стимулирование спроса и ограничение производства), позволяющие уравновесить спрос и предложение на рынке.

Определен оптимальный вектор направленности государственного регулирования рынка нефтепродуктов, который стремится к обеспечению необходимого спроса и резерва нефтепродуктов на основе увеличения уровня использования производственных возможностей отечественных НПЗ и обеспечение минимальной доли импорта. Построена функция объемов внутреннего производства нефтепродуктов с точки зрения указанной направленности к возможному максимуму с учетом стратегий регулирования по оптимистическому, пессимистическому и базовому сценариям в зависимости от возможностей роста объемов отечественной добычи нефти. Математическое обоснование полученных результатов позволило спрогнозировать категории рынка нефтепродуктов и сформировать его баланс.

Рекомендованы направления усовершенствования стратегии государственного регулирования отечественного рынка, позволяющие в долгосрочном периоде: достичь энергетической независимости, уменьшая удельный вес импорта моторного топлива в его потреблении; повысить эффективность деятельности отечественных НПЗ, стимулируя собственное производство нефтепродуктов из отечественного сырья; способствовать конкуренции на рынке и оптимизации ценовой политики.

Ключевые слова: рынок нефтепродуктов, национальная экономика, государственное регулирование, стратегия, энергетическая безопасность страны, стратегические ориентиры, механизм.

SUMMARY

Kondratova N. V. Strategy of state regulation of development of oil products market of Ukraine. – As the manuscript.

Thesis for obtaining a degree of Candidate of Economics, specialty 08.00.03 – National Economics Management. – Donbass State Engineering Academy of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kramatorsk, 2015.

The essence and components of the oil products market, its role in providing a sustainable development of national economy are investigated. Legislative bases of state regulation of the oil products market are systematized. Conceptual provisions of formation of strategy of state regulation of development of the oil products market which consist in theoretic and methodological grounding of state activities on creation of legal and economic prerequisites of effective functioning of a market mechanism according to the state purposes and priorities of national energy security, social programs of development are improved.

Strategic reference points of state regulation of development of the oil products market by levels of national economy are systematized. Methodical approach to the choice of strategy of state regulation of the domestic oil products market according to criteria of ensuring energy security, requirements of the EU to creation of reserves of oil and oil products, possibilities of rising an output of oil products from raw materials is improved. Mechanism of state regulation of the oil products market of Ukraine is improved. The directions of realization of state regulation of the domestic oil products market are recommended.

Keywords: *oil product market, national economy, governance, strategy, country's energy security, strategic reference points, mechanism.*

Підписано до друку 27.05.2015. Формат 60x84/16. Ум. ум.-друк. арк. 0,9.
Обл.-вид. 0,9. Друк лазерний. Зам. № 309. Накл. 100 пр.

Видавець і виготівник
Донбаська державна машинобудівна академія
84313, м. Краматорськ, вул. Шкадінова, 72.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1633 від 24.12.2003